

УДК 808.5:81'276.6:62

**CURRENT PROBLEMS OF SCIENTIFIC LANGUAGE CULTURE
THROUGH THE PRISM OF RESEARCH BY FOREIGN SCIENTISTS
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ НАУКОВОЇ МОВИ КРІЗЬ ПРИЗМУ
ДОСЛІДЖЕНЬ ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ**

Демуан Я. Ю. / Дем'ян Я. Ю.

PhD, Asosiated Professor/ к.е.н., доцент

ORCID: 0000-0003-0109-4136

Mukachevo State University

Ukraine, Mukachevo, Uzhgorodska 26,89600

Мукачівський державний університет

Україна, м. Мукачево, Ужгородська, 26,89600

Анотація. Стаття присвячена проблемі культури наукової мови. Зарубіжні вчені увиразнюють проблему культури наукової мови як у теоретичному, так і практичному аспектах. Автори порушують питання збереження національних академічних наукових мов, виокремлюють як актуальну проблему домінування в науковому просторі англійської мови як глобальної мови науки, наголошують на стилістичних особливостях наукової мови, необхідності дотримання ключових рис наукового стилю під час написання текстів. Проблема національної наукової мовної ідентичності – одна із ключових у напрацюваннях лінгвістів. Ключова теза більшості праць: англійська мова не може замінити академічну національну мову.

Ключові слова: культура наукової мови, зарубіжні вчені, мовознавці, чистота мови, автор наукового твору, наукові тексти.

Abstract. The article is devoted to the problem of scientific language culture. Foreign scientists highlight the problem of scientific language culture in both theoretical and practical aspects. The authors raise the issue of the preservation of national academic scientific languages, single out as an urgent problem the dominance of the English language in the scientific space as the global language of science, emphasize the stylistic features of the scientific language, the need to observe the key features of the scientific style when writing texts. The problem of national scientific linguistic identity is one of the key issues in the work of linguists. The key thesis of most works is that English cannot replace the academic national language.

Keywords: culture of scientific language, foreign scientists, linguists, purity of language, author of a scientific work, scientific texts.

Вступ.

Наукова культура, сформовані мовні навички – запорука правильного, продуктивного мислення, майбутньому науковцеві вони потрібні не лише для оприлюднення, але й для народження ідей, а сучасна українська літературна мова уможлиблює авторові ефективно передавати власні думки адресатові, а адресатові/читачеві забезпечує глибоке розуміння й засвоєння їх. Для створення наукового тексту авторові необхідно дотримуватися усталених комунікативних якостей (нормативності, логічності, ясності, стислості тощо), стильових норм (послугуватися мовними засобами осмислено), уникати стильових помилок, лексичних аномативів, що заважають швидко й однозначно розуміти написане, дбати про досконалу композицію наукового тексту, випрацювати яскраве авторське «Я», пильнувати про помірну експресивність [1]. Добре знання наукової мови однаковою мірою потрібне як для популяризації наукових здобутків, так і для їх творення.

Основний текст. Науковці закордоння [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8-9; 10], характеризуючи письмову наукову комунікацію, наголошують, що вона має виразну функціональну спрямованість, тобто враховує призначеність тих чи інших мовних одиниць для вираження істотних атрибутів наукової діяльності та її реалізацію в спеціальному продукті – науковому тексті. Для наукового стилю української мови характерні певні стилістичні риси, а саме: об'єктивність (виклад різних точок зору на проблему, відсутність суб'єктивізму при передачі наукового змісту, безособовість мовного вираження); логічність (послідовність та несуперечність викладу); доказовість (аргументація певних положень та гіпотез); точність (використання термінів, однозначних слів, чітке оформлення синтаксичних зв'язків у реченні та тексті); узагальненість і абстрактність (використання загальнонаукової лексики, іменників з абстрактним значенням, уживання особливих граматичних форм (переважання безособових дієслів, використання 3-ї особи дієслова, неозначено-особових речень, пасивних конструкцій тощо).

Практично такі ж вимоги до наукової мови висувають і європейські вчені. Використання мови в науці, як зазначає німецький учений Г. Біркеншток [3], може бути осмислено проаналізовано лише в тому випадку, якщо зазначений об'єкт дослідження. Науковець підкреслює, що стиль гуманітарних текстів відрізняється від стилю технічних наукових текстів, а стиль лекційних матеріалів (вступна частина) для студентів відрізняється від стилю підручників чи технічних статей, написаних для вчених. З огляду на це завжди потрібно враховувати специфіку наукового тексту. Німецькі вчені слушно зауважують, що поняття «культура мови» є складне та багатовимірне, а змістовне значення цього поняття «варіюється від суспільства до суспільства, і цей термін також по-різному використовується в окремих науках» [2; 3]. Понад те, письмові й усні тексти одного й того ж типу з різних культур часто демонструють істотні відмінності в структурі тексту, які можуть призвести до значних труднощів і непорозумінь не тільки під час продукування текстів іноземною мовою, але й при сприйнятті наукового тексту. Іншими словами, культура формує форми мовного висловлювання [5]. Дослідниця А. Мауранен формулює відносини між культурою та текстами: тексти самі по собі є одним із основних ключів до розуміння культури [2]. Комунікативна поведінка автора наукового дослідження визначається його культурою в найширшому розумінні цього поняття, зокрема й культурою наукової мови [6].

Важливо зазначити, що зарубіжні вчені, як і вітчизняні науковці, порушують проблему національної наукової мовної ідентичності, яка особливо актуалізувалася у світі в 1960-ті роки, що було спричинено і тим фактом, що американські та західноєвропейські університети відчували великий вплив студентів різних національностей, і тоді стало зрозуміло, що те, «що писали іноземні студенти, не обов'язково було неправильним, а просто іншим» [2]. Сьогодні, як наголошують автори мовознавчих досліджень К. Флеттум, Т. Дагл, Т. Кінн та ін. [6], англійська мова широко прийнята як лінгва-франка майже в усьому світі, і в академічних колах вона також відіграє привілейовану роль. Учені підкреслюють: англійська мова є рідною мовою для громадян у Великій

Британії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії та Південній Африці, є основним засобом спілкування в багатьох інших країнах, тому неправильно припускати, що всі носії англійської мови належать до однієї й тієї самої нації. Утім, при порівнянні англійської мови різних країн здається, що між національними кордонами є багато спільного. Те саме, мабуть, правильне для франкомовного та німецькомовного світу, які дотримуються відповідно французьких та німецьких норм [6, s. 17]. Учені резюмують: припускати повну однорідність у межах наукового стилю суспільства та наукової дисципліни було б недоцільним, можна тільки констатувати, що в межах кроскультурного стилю домінують певні особливості текстової структури і композиції [3; 5; 6; 7-8].

Науковці актуалізують особливості наукової мови, підкреслюють: якщо вчений хоче поділитися своєю теорією з науковим співтовариством і записує її, він робить це, використовуючи наукову мову; повсякденна мова, «гнучка як засіб спілкування», не придатна для наукових повідомлень через велику кількість слів, емоційність, образність тощо [2]. Учені аналізують особливості наукової мови, підкреслюють стильові особливості функціонування наукової мови, увиразнюють відмінність між «повсякденною» та «академічною» мовою. Так, у повсякденній мові трапляються неоднозначні, полісемні слова, метафори тощо, їхнє значення часто розмите. Вона містить синоніми, інші емоційно-забарвлені слова, фразеологізми тощо. Наукова мова насичена термінами. Наукові поняття, що використовуються, повинні бути чіткими та точними. Мова науки намагається подолати недоліки повсякденної мови, використовуючи спеціальну термінологію, яка описує терміни, які точно визначені для відповідної науки. Якщо об'єктом дослідження не є конкретна галузь науки, наукова мова означає передбачуваний набір форм і функцій, спільних для всіх окремих наук, що характерно відрізняється від інших галузей комунікації, таких як повсякденна мова, літературна мова або рекламна мова [2].

Дослідниця А. Душак актуалізує важливу проблему – нормативності та чистоти наукової мови [4, s. 1]. Заради наукової чистоти рекомендовано послуговуватися «безособовою мовою, мовою, вільною від емоційних і особистісних характеристик, вільною від нечітких виразів і вільною від односторонніх уявлень» [4, s. 2]. Авторка підкреслює: академічна мова повинна бути унормованою, це сприятиме формуванню образу «знеособленої мови» в науці та пов'язаного з нею образу «знеособленого автора». На думку іншого автора дослідження Дж. Гасфілда, мова науки, на відміну від повсякденної, має бути прозорою, як прозоре скло, щоб привернути увагу читача безпосередньо до викладених наукових фактів та тез [9].

Зарубіжні вчені наголошують на трьох засадах, які слугують наближенню «до ідеалу наукової мови». Ідеться про три «фундаментальні елементи», які можна назвати абсолютними, невисловленими та безперечними табу: «табу его», «табу метафори» та «табу оповідання» (наративу) [2; 7]. Кожен текст актуалізується лише в конкретному процесі комунікації між партнерами, які відводять один одному дві розмовні ролі, які Х. Вайнріх та Г. Кретценбахер

називають адресантом і адресатом. Конкретними мовними висловлюваннями цих ролей є граматичні особи, саме 1-а особа – «обличчя для відправника» і 2-а особа – «обличчя для одержувача». На відміну від цих двох граматичних осіб, третя особа позначає розмовну роль референта, яка єдина блокує партнерів спілкування і яка, висловлюючись науковою мовою, має переважну перевагу над двома іншими розмовними ролями. За словами Г. Кретценбахера, близько 90% усіх дієслів стоять у 3-й особі. 2-а особа взагалі не з'являється і 1-а особа лише зрідка, зате в більшості випадків у множині - ми [8]. Іншими методами для табу еґо, мовного відчуження автора наукової праці (його розуміємо як деперсоналізацію) є деактивація дієслів, які приховують «людську сутність» за допомогою пасивних, зворотних або інфінітивних доповнень, та загальна девербалізація, тобто зміщення інформації в номінальну ділянку [9]. Метафора також є табу в науковій мові [9, p. 29]. У сучасних науках, підкреслюють учені закордоння, аналогія не має доказової сили: порівняння не мають сенсу [4; 5; 8–9]. Образність «засуджується в науковому стилі через її мальовничість і емоційне забарвлення», оскільки, як прийнято вважати, вони не можуть бути узгоджені з необхідною точністю та об'єктивністю. Одне з табу, яке останнім часом дещо послабило свою «жорсткість» у деяких науках, але залишається незмінним у природничих науках, – це наративне табу [9, s. 30]. «Учені не повинні розповідати історії, – упевнені мовознаці. Наративні часи (особливо час, що давно минув, для позначення дієслів) дуже рідко зустрічаються в наукових текстах. Дискусійні часи, особливо нині, значно переважають» [9, s. 31]. Табу на розповідь припускає, що факти в тексті говорять самі за себе, без автора як посередника. Отже, стверджує Г. Кретценбахер, «табу на еґо, табу на метафори і табу на оповідання є найважливішими лінгвістичними стратегіями, що уможлиблюють зробити мову прозорою» [9, s. 31].

З перших днів існування Королівського товариства (заснованого в 1660 р.) в англійській науковій традиції розвинулася глибока недовіра до природної мови. У той час як спроби уникнути природної мови в науках робилися по всій Європі в епоху бароко, такі спроби були поширені і в Королівському суспільстві. Занепокоєння, з яким члени Королівського товариства спостерігали за непрозорістю природної мови як засобу спілкування в академічних цілях, особливо очевидні в такій цитаті з «Історії Королівського товариства» Т. Спрата 1667, що стала відомою: «...відмовитися від будь-яких розширень, відступів і пихатого стилю: повернутися до первісної чистоти та стислості, коли люди висловлювали так багато майже рівною кількістю слів. Вони отримали від усіх своїх членів точну, неприкрашену та природну манеру говорити; позитивні вирази; ясні почуття; вроджена легкість: вони наближали всі речі до математичної простоти, як могли; і вони віддавали перевагу мові ремісників, селян і торговців мові мудреців чи вчених» [10]. Підозри в недовірі до природної мови як до засобу академічного спілкування, які згодом стали характерними для англійського дискурсу, присутні і в «Історії Королівського товариства» Т. Спрата: мова має бути якомога простішою і ненав'язливішою, щоб читач міг бачити речі безпосередньо через слова [8].

Англійська мова німецьку академічну мову замінити не може – сьогодні в

цьому переконанні німецькі вчені. Про це засвідчує, до прикладу, резолюція наукової конференції «Німецька мова в науці» (форум був організований спільно з Німецькою службою академічних обмінів (DAAD), Гете-Інститутом (GI) та Інститутом німецької мови (IDS) у Zeche Zollverein в Ессені), де, зокрема, підкреслено: «Німецька як наукова мова має бути збережена» [2]. Лінгвісти, зокрема, зазначили: з огляду на те, що німецька мова все частіше замінюється англійською не тільки в природничих науках, а й у гуманітарних сферах (германістика, філософія тощо), часто наукові статті розглядаються лише в тому випадку, якщо вони написані англійською мовою, що стає явною кар'єрною перешкодою для всіх, хто публікує результати своїх досліджень мовами, відмінними від англійської, яка здебільшого веде до поверхневості передачі змістового наповнення наукового тексту й неадекватності розуміння його читачем, є потреба в захисті німецької мови як мови науки, урахування при перекладі різних мовних традицій [2].

Висновки. Зарубіжні вчені увиразнюють проблему культури наукової мови як у теоретичному, так і практичному аспектах. Автори порушують питання збереження національних академічних наукових мов, виокремлюють як актуальну проблему домінування в науковому просторі англійської мови як глобальної мови науки, наголошують на стилістичних особливостях наукової мови, необхідності дотримання ключових рис наукового стилю під час написання наукових текстів. Проблема національної наукової мовної ідентичності – одна із ключових у напрацюваннях європейських лінгвістів.

Література:

1. Білавич Г. Екологія українського наукового мовлення. Монографія. Вид. 2-ге, доп. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 340 с.
2. Bibescu R. Unterschiede in Wissenschaftsstilen Vergleich von deutsch-, französisch- und englischsprachigen Einführungen in die Sprachwissenschaft. URL: <https://www.grin.com/document/89947>
3. Birkenstock G. Wissenschaftssprache Deutsch nicht ersetzbar. URL: <https://www.dw.com/de/wissenschaftssprache-deutsch-nicht-ersetzbar/a-6658885>
4. Duszak A. Culture and Styles of Academic Discourse. Berlin, 1997. 217 s.
5. Eßer R. Etwas ist mir geheim geblieben am deutschen Referat. München, 1997. 145 s.
6. Flöttum K., Dahl T., & Kinn T. Academic Voices. Amsterdam, 2006, 314 s.
7. Gunnarsson B.-L. Gunnarsson Language for Special Purposes. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-011-4419-3_11
8. Kretzenbacher H. Looking backward–Looking forward–Still Looking good? On style in Academic Communication. Mayer, Felix (Hsg.): *Language for Special Purposes: Perspectives for the New Millennium*. 2001. Vol. 2. S. 34–50.
9. Kretzenbacher H. Wie durchsichtig ist die Sprache der Wissenschaften?“. In: Kretzenbacher/Weinrich (Hg.). *Linguistik der Wissenschaftssprache*. Berlin.1995. S. 27–40.
10. Sprat T. History of the Royal Society. Nachdr. d. Ausg. London 1667, Repr. St. Louis: Washington University Press, 1966. 206 p.